

SAS PRI SAV V TOKU DEJÍN

Astronomické Slovensko 2019

Konferencia pri príležitosti 60 rokov SAS pri SAV
a 100 rokov IAU

J. Zverko

25. - 27. september 2019

Učebno-výcvikové zariadenie Danišovce
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
053 22 Danišovce

16. decembra 1959

Zakladajúci slovenský zjazd Československej astronomickej spoločnosti pri SAV

Zápisnica z ustanovujúcej schôdze Slovenského výboru ČAS pri SAV uvádza, že bolo zvolené Predsedníctvo **Slov. Výboru ČAS** v tomto zložení:

člen korešp. SAV doc. dr. V. Guth – predseda

dr. L. Pajdušáková–Mrkosová – podpredseda

prom. fyz. J. Tremko – tajomník Slov. Výboru

prof. J. Vanovič – člen Predsedníctva

K. Bézay – člen Predsedníctva

funkciou jednatela bol poverený s. R. Bajcár

Neskôr sa predsedom revíznej komisie stal Dr. Elemér Csere

Z uznesenia zakladajúceho slovenského zjazdu:

Zakladajúci slovenský zjazd Československej astronomickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied, v snahe podnecovať a pestovať astronomickú činnosť medzi vedeckými, odbornými i dobrovoľnými pracovníkmi, aj v záujme o popularizáciu a šírenie vedeckých poznatkov medzi najširšími vrstvami pracujúcich, na základe prejednaných bodov diskusie prijíma toto uznesenie, ktoré ukladá predsedníctvu Slovenského výboru:

1. V úzkej spolupráci a v dohode s Čsl. Spoločnosťou pre šírenie politických a vedeckých poznatkov, osvetovými ištitúciami, ROH a ďalšími orgánmi **prehlbovať odborné znalosti** vedeckých pracovníkov, pracovníkov Ľudových hvezdární a Astronomických krúžkov ...

2. Úzko **spolupracovať s vydavateľstvami** najmä osvetovej a populárne vedeckej literatúry ...
3. ... venovať zvýšenú **starostlivosť pracovníkom ĽH a Astr. Krúžkov** ...
4. V zmysle úloh organizačného poriadku ČAS **reformovať všetky poradenské zbory pre otázky stavby ĽH, ich vybavenia a pre otázky astronomickej činnosti na Slovensku usmerniť plánovanie siete ĽH, plánovanie ich výstavby a zariadenia.**
5. Usmerňovať **odbornú činnosť Ľudových hvezdární a Astron. Krúžkov** a všemožne prispieť k jej rozvoju, ... **rozvoj spolupráce** medzi vedeckými ústavmi, Ľudovými hvezdárňami a Astronomickými krúžkami.

6. ... zabezpečiť **zavedenie prednášok z astronómie na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave**. Vyvinúť čo najväčšiu snahu, aby bolo vhodne upravené **vyučovanie astronómie na stredných školách**.
7. V období dovŕšenia kultúrnej revolúcie a socializmu v ČSR zvýšiť aktivitu v boji proti nesprávnym a nevedeckým predsudkom a na dôsledné zbezpečenie tejto úlohy zvýšiť ideologickú úroveň svojich členov, utužovať spojenie vedy s praxou a **široť výdobytky pokrokovej, najmä sovietskej vedy**.
8. Ukladá sa predsedníctvu Slov. Výboru prejednať návrh na stavbu **pozorovateľní na budovách škôl na miestach, kde sa nepočíta so stavbou ľudových hvezdární**.
9. ... **Hezdáreň a planetárium v Bratislave ...**

Na zakladajúcom zjazde sa **zúčastnilo 45 priateľov astronómie**, ale podľa vtedajších stanov ČAS, ako výberovej vedeckej spoločnosti, **kritériá členstva ČAS pri SAV spĺňali iba desiat** z nich:

Milan Antal, Závěš Bochníček, Mária Hajduková, Ján Krajčo, Ľubor Kresák, Margita Kresáková, Jiří Lexa, Ľudmila Mrkosová-Pajdušáková, Ján Štohl, Jozef Tremko.

Ako výberová spoločnosť mala SAS **tri kategórie členstva** – riadne, mimoriadne a čestné. Riadnym členom sa mohol stať profesionálny astronóm. Ostatní sa mohli stať mimoriadnymi členmi.

Ďalšie zjazdy sa konali v trojročných intervaloch podľa vzoru IAU, ktorej valné zromaždenia sa tiež konajú v trojročných intervaloch.

Po Vladimírovi Guthovi sa v roku 1962 stala predsedníčkou Ľudmila Pajdušáková, ktorá túto funkciu zastávala až do roku 1974.

Apríl 1966

Od 1. apríla 1966 Spoločnosť zmenila názov na SAS pri SAV, ale aj naďalej ostala “integrálnou súčasťou Československej astronomickej spoločnosti pri Československej akadémii vied”.

V roku 1974 sa stal predsedom Anton Hajduk, po ňom nasledovali

Ján Štohl (1980 – 1986) a Pavol Paľuš (1986 – 1992).

1992

V roku 1992 bola na XI. zjazde schválená zmena Stanov, ktorou sa **riadne a mimoriadne členstvo spojilo do jednej kategórie** a periodicita konania zjazdu sa z dôvodu úspor predĺžila na 4 roky.

V tejto – už súčasnej - etape boli predsedami:

Vojtech Rušin (1992 – 1999),
Vladimír Porubčan (1999– 2003),
Juraj Zverko (2003 – 2011),
Ladislav Hric (2011 – 2019).

V roku 1993 sa SAS pri SAV osamostatnila, no tradícia spolupráce ČAS a SAS pokračovala, pri významných príležitostiach sa uskutočnili stretnutia Výkonného výboru ČAS s Hlavným výborom SAS.

2002

V tomto roku nadobudol platnosť **Zákon č. 144 prijatý 19. februára 2002** o Slovenskej akadémii vied, ktorý znamenal novú etapu v živote vedeckých spoločností pri Slovenskej akadémii vied.

Tie totiž už v tomto zákone **neboli spomenuté** medzi útvarmi, ktoré SAV pre svoju činnosť zriaďuje.

Vedecké spoločnosti sa museli pretransformovať na novú právnu formu – občianske združenia.

To všetko znamenalo, že vedecké spoločnosti už nesmeli byť financované priamo z rozpočtu SAV.

Predsedníctvo SAV preto zriadilo medzičlánok -

Radu vedeckých spoločností - aj s finančným príspevkom, ktorá potom zo svojho rozpočtu rozdeľovala dotácie spoločnostiam.

Tie sa ale mohli použiť už výhradne iba ako príspevok na ich vedecké aktivity.

To sa prejavilo aj na výške pridelených prostriedkov.

Organizačná činnosť spoločnosti sa musela hradiť z vlastných zdrojov, ktorými boli členské príspevky a „2% z daní“, o ktoré sa mohli vedecké spoločnosti ako občianske združenia uchádzať.

Aj tento spôsob podpory SAV pre svoje vedecké spoločnosti sa neskôr musel zmeniť.

Dnešný stav je taký, že Rada vedeckých spoločností síce prideluje finančné príspevky spoločnostiam, ale cez ústavy Akadémie, pri ktorých vedecké spoločnosti sídlia. Ústavy potom formou grantov zaplatia spoločnostiam za vedecko-výskumné a odborné projekty, ktoré si od spoločností objednávajú.

Z činnosti SAS pri SAV

Organizačnú a administratívnu činnosť vykonáva Spoločnosť prostredníctvom odbočiek.

Medzi rokmi 1960 ať 1965 ich bolo zriadených sedem:

v novembri 1961 pri Krajskej hvezdárni **v Hlohovci**,
v decembri 1961 **v Piešťanoch** pri Dome pionierov a mládeže,
vo februári 1962 pri Krajskej hvezdárni **v Prešove**,
v máji 1963 **v Košiciach** pri Technickom múzeu,
v júni 1963 **v Banskej Bystrici** pri Krajskej hvezdárni,
v marci 1964 pri Astronomickom úseku PKO **v Bratislave**,
v apríli 1964 **v Žiline** pri Ľudovej hvezdárni mesta Žilina

v marci 1968 vznikla odbočka **v Hurbanove** pri Slovenskom ústredí amatérskej astronómie – dnes Slovenskej ústrednej hvezdárni,

a v máji 1971 **v Tatranskej Lomnici** pri Astronomickom ústave SAV.

Medzičasom zanikli odbočky v Košiciach a v Piešťanoch a po zrušení Astronomického úseku PKO v Bratislave začala odbočka od roku 2005 pracovať pri oddelení MPH AsÚ SAV v Bratislave.

Odborná činnosť sa odohráva v odborných sekciách.

Tie sa utvárali prirodzene, podľa rozvíjajúcich sa oblastí vedy a techniky, ale najmä podľa aktivity členov, ktorí im vdýchli život.

V súčasnosti máme sekcie:

- astronomickej fotografie (predtým sekcia fotografickej a prístrojovej techniky),

- medziplanetárnej hmoty,

- ochrany pred svetelným znečistením,

- slnečnú sekciu,

- stelárnu sekciu,

- sekciu zákrytov a zatmení a

- historickú sekciu.

Sekcie organizujú alebo sa podieľajú na organizovaní podujatí, ktorými môžu byť:

vedecké a odborné konferencie a semináre, pozorovacie kampane a expedície, sústredenia pre mladých astronómov.

V minulosti boli aktívne aj sekcie **výpočtovej techniky, kozmonautiky, observačnej techniky** a sekcia **kozmológie a kozmogónie**.

Najmä posledná z nich sa zapísala do histórie SAS organizovaním dlhoročnej série spoločných konferencií so Slovenskou filozofickou spoločnosťou pri SAV.

Tieto konferencie boli reakciou oboch vedeckých spoločností na ideologickú požiadavku vytvárania správneho svetonázoru. V podstate to ale boli konferencie odborné, na ktorých filozofovia prezentovali svoje odborné pohľady na podstatu hmotného sveta, a astronómovia zase väčšinou na čierne diery a vznik vesmíru.

Popri sekciách vyvíjali svoju činnosť aj dve komisie – Pedagogická a Terminologická.

Tá v spolupráci s Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra realizovala svoje výsledky v publikácii **”Astronomická terminológia“**, ktorej vydavateľom bola SÚH v Hurbanove. SAS za tento počin získala **uznanie za „Príspevok k tvorbe slovenského jazykového korpusu“**.

Odborné sekcie publikovali svoje výsledky v cirkulároch, správach a zborníkoch obyčajne v tesnej spolupráci s odbočkami a hvezdárňami pri ktorých pôsobili.

V tejto oblasti má SAS pri SAV významný podiel na tvorbe časopisu **Kozmos**, ktorý vydáva SÚH. V Období, keď bol predsedom SAS Ján Štohl, prispievala Spoločnosť na jeho činnosť aj finančne.

Dnes nám SÚH poskytuje niekoľko desiatok výtlačkov zdarma. Tie potom rozdávame účastníkom Celoslovenskej olympiády, ich školám, i pri rôznych verejných akciách.

2007 – Astronomická olympiáda

Tento najväčší projekt SAS sa začal realizovať po vypísaní výzvy APVV na podporu projektov zameraných na popularizáciu vedy. O organizovaní takejto súťaže sme v SAS uvažovali už predtým, a tak sme boli pripravení a získali sme grant v hodnote **2 milióny Sk na 4 roky**.

Zhodou okolností sa v roku 2007 začal aj nový medzinárodný projekt „Medzinárodná olympiáda z astronómie a astrofyziky“ (IOAA) a v prvých 4 ročníkoch slovenskí účastníci získali 2 zlaté, 1 striebornú a 2 bronzové medaily. Celkovo, vrátane roka 2019 máme **9 Zl, 5 St, 14 Br medailí**.

Od roku 2011, po ukončení projektu APVV, sme využívali vlastné prostriedky (zmluvy na projekty s AsÚ SAV od RVS, 2% z dane). Pomáha aj SÚH v Hurbanove a sponzori – rodičia a osvietení podnikatelia.

60 rokov čínorodosti SAS pri SAV

Záujem o členstvo v SAS pri SAV od začiatku rástol. Od roku 1960, keď mala Spoločnosť **13 členov**, ich počet narástol do roku **1987 na 401**.

V roku 1990 začal počet členov klesať a **v roku 2007** mala Spoločnosť iba **152 členov**. Od vtedy však záujem o členstvo stabilne rastie, v roku **2018** mala Spoločnosť **181 členov**.

Významné je, že mimoriadni členovia vždy počtom výrazne prevažovali nad riadnymi členmi.

To platí v podstate aj dnes, keď v roku 2018 mala Spoločnosť z SAV a vysokých škôl len 47 členov (pôvodne „riadni“ členovia).

Členstvo vznikalo vždy tam, kde existovala astronomická aktivita ešte pred vznikom SAS a často siahala aj desaťročia do minulosti:

Odbočka **pri Hvezdárni** v Hlohovci, Elemér Csere

Odbočka **pri Hvezdárni** v Prešove, Imrich Szeghy

Odbočka v Košiciach **pri Technickom múzeu**, Pavel Adamuv

Odbočka **pri Hvezdárni** v Banskej Bystrici, František Longauer

Odbočka **pri Astronomickom úseku PKO** v Bratislave, Kornel Bézay a
Elemér Kéčkey,

Odbočka v Žiline **pri Ľudovej hvezárni** mesta Žilina, Vratko Šrobár,

Odočka pri **SÚH v Hurbanove**, Mikuláš Konkoly-Thege

Spomenúť si zaslúžia aj ďalší, napríklad

Michal Havriľak, hvezdáreň v Humennom,
Jozef Novotný, Adam Abrahám, LH v Leviciach,
František Dojčák, Spišská Nová Ves,
Ján Volko-Starohorský, Liptovský Mikuláš,
Ladislav Košinár, Senica,
Ján Lačný, Žiar nad Hronom,
Juraj Gömöry, Rožňava,
Juraj Bardy, Považská Bystrica

Aby sme si pripomínali úlohu takýchto aktívnych jednotlivcov ešte pred érou SAS pri SAV, udeľuje sa od roku 2018

„Csereho cena Slovenskej astronomickej spoločnosti pri SAV“

za najlepšiu populárnovedeckú činnosť.

Použité zdroje:

1. Archív a dokumenty SAS
2. Prínos astronómie pre spoločnosť: V.Rušin, Zborník referátov zo seminára pri príležitosti 25. výročia založenia SAV pri SAV, str. 5-20, SAS 1984,
3. Pozorovateľská astronómia na hvezdárňach Slovenska: J. Zverko, L. Hric, Zborník príspevkov prednesených pri príležitosti 50. výročia založenia SAS pri SAV, Taranská lomnica 2009, ISBN 978-8-970333-5-4.
4. Úvod do dejín astronómie: L. Druga, SÚH Hurbanovo 1995, ISBN 80-85221-18-7

Ďakujem Vám za pozornosť